

Inštorisová, Dagmar

Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá : (poézia Miroslava Válka v divadelnej réžii Romana Poláka)

In: *Česká a slovenská poezie: slovo a mlčení : kolektivní monografie*.
Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). Brno: Galium, 2015, pp.
[73]-78

ISBN 978-80-905336-8-4

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81578>

Access Date: 21. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Dagmar Inšitorisová (Bratislava)

Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá (poézia Miroslava Válka v divadelnej réžii Romana Poláka)

Abstrakt

Štúdia *Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá* (poézia Miroslava Válka v divadelnej réžii Romana Poláka) sa zaoberá spôsobom, akým autor divadelného scenára a zároveň realizátor jeho naštudovania – režisér Roman Polák pracoval s básňami a základnými životopisnými faktami básnika a politika Miroslava Válka, ktorý je ústrednou postavou tohto dovtedy pre divadelnú kultúru „zmlčaného básnika“. Autorka v nej analyzuje inscenáciu i scenár z hľadiska práce s poetickými divadelnými prostriedkami. Úvod štúdie je stručným pohľadom na tradíciu inscenovania hier s témou významných slovenských básnikov v Divadle J. Palárika Trnava.

Kľúčové slová: Miroslav Válek; inscenácie o básnikoch; Divadlo J. Palárika Trnava; poézia a inscenácia; mlčanie; ticho; výrazový divadelný prostriedok

Abstract

Robinson is Searching for a Ship that has Wrecked (Poetry by Miroslav Válek in the Theatre Direction of Roman Polák)

Our study focuses on the manner in which the author of a script who has also produced it for the theatre – the director Roman Polák – has worked with the poems and basic biographical information of the poet and politician Miroslav Válek. Miroslav Válek is the central character and represents the “withheld poet”. The author of the study analyses the dramatization and the script from the point of view of theatrical poetic devices. The introduction of the study provides a brief overview of the tradition of The Theatre of Jan Palarik in performing plays portraying significant Slovak poets.

Key words: Miroslav Válek; drama plays about poets; The Theatre of Jan Palarik; poetry and drama; silence; quietness; expressive means in theatre

Zmlčané slová na javiskách (o inscenačnom kontexte v Divadle J. Palárika Trnava)

Divadlo Jána Palárika v Trnave je jedným z mála profesionálnych divadiel na Slovensku, ktoré sa programovo vyrovnávajú s našou komunistickou minulosťou. Prístup dramaturgie divadla k tejto téme je však výrazne odlišný od toho, ako majú napríklad Divadlo Aréna v Bratislave, či taktiež bratislavské GUnaGU, ktoré sa téme života za socializmu/komunizmu venujú na Slovensku najviac. Divadlo Aréna napríklad v roku 2006 v réžii Martina Čičváka naštudovalo hru Viliama Klimáčka s príznačným názvom *Dr. Gustáv Husák: väzeň prezidentov, prezident*

vážňov, v roku 2008 jeho ďalšiu hru opätovne v réžii M. Čičváka taktiež s názvom, ktorý vystihuje jej postatu: *Komunizmus*. Divadlo GUnaGU v roku 2008 v réžii autora hry V. Klimáčka uviedlo polodokumentárnu hru o návšteve amerického básnika Allena Ginsberga v Bratislave s názvom *Ginsberg v Bratislave (Beat Generation 1965)*, ktorý bol po celý čas sprevádzaný aj príslušníkmi ŠtB atď.

Oproti nim sa trnavské divadlo s našou minulosťou pred rokom 1989 vyrovnáva pohľadom na život často kľúčových osobností našej kultúry a umenia, a to hlavne básnikov. Mnohé z hier/inscenácií sú prvými uvedeniami tém o zvolených osobnostiach v slovenských profesionálnych divadlách, vďaka čomu sú zároveň prvými odklinaniami divadelno-spoločenského a divadelno-kultúrneho mlčania okolo nich. Inscenácie sú veľkým prínosom pre divadelnú kultúru však už iba tým, že sa vďaka nim v tak hojnej podobe dostala na činoherné javiská poézia ako výsledok tvorby básnikov a nie ako výsledok písania dramatikov vo forme veršov.¹

Prvou inscenáciou o živote významného básnika a zároveň aj komunistického funkcionára – Miroslava Válka – bola inscenácia hry Romana Poláka s názvom *Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá*² v jeho réžii v roku 1997.

Za ňou nasledovali inscenácie hier:

- Silvestra Lavríka o Lacovi Novomestskom *Svety za dedinou* (réžia: Silvester Lavrík, 1999);³
- Michala Babiaka o Andrejovi Žarnovovi *Hodiny anatómie doktora Šubíka* (réžia: Michal Babiak, 2003);
- hry Michala Babiaka o J. Smrekovi *Básnik a žena* (réžia: Michal Babiak, 2004);
- Martina Gazdika a Viktora Kollára o Rudolfovi Dilongovi *Padajúce hviezdy* (réžia: Viktor Kolár, 2005);
- montáže z tvorby Egona Bondyho o jeho živote s názvom *Máša a Beta* (réžia: Viktor Kolár, 2010);

¹ Z hľadiska frekvencie práce s veršami je pre slovenskú činohernú divadelnú kultúru typická iba tradícia inscenácií veršovaných hier ako napr. hier Williama Shakespeara, Molièra, Jeana Racina atď.

² POLÁK, Roman: *Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá*. Dramaturgia: Barbara Gindlová, hudba: Anton Kubasák, pohybová spolupráca: Dušan Nebyla, scéna: Ján Zavarský, kostýmy: Šimona Vacháľková, réžia: Roman Polák. Osoby a obsadenie: Mladý Válek – Boris Zachar, Starý Válek – Vladimír Jedlovský, Váľkova prvá žena – Andrea Karnasová, Váľkova druhá žena – Tatiana Kulišková, Mírka, hlas dieťaťa – Zuzana Martinková, Dedo – Michal Monček, Babka – Viera Pavlíková, Teta, hlas sekretárky – Nina Kočanová, Brat Váľkovej prvej ženy – Michal Rovniák, Šachista – Jozef Topľanský, Smrť – Judita Hansmanová, Priateľ – Ivan Šándor, Tajomník – Stanislav Petrov. Premiéra: 9. 9. 1997, Divadlo J. Palárika Trnava (v dobe premiéry ako Trnavské divadlo Trnava).

³ Ide už o druhú inscenáciu o L. Novomeskom v divadle. V roku 1984 v réžii Blaha Uhlára bola uvedená inscenácia *Laco Novomeský*. B. Uhlár našťudoval tiež v Divadle J. Palárika Trnava v roku 1977 hru *Verzia* o Alexandrovi Blokoví od A. Štejna a v roku 1987 hru o Vladimírovi Majakovskom *Téma Majakovskij*.

— Lukáša Brutovského a Mira Dachu o Jánovi Ondrušovi, Jánovi Stachovi, Ľubomírovi Feldekovi a Jozefovi Mihalkovičovi *Trnavská skupina alebo Viseli sme za nohu z kolotoča* (réžia: Lukáš Brutovský, 2014).

Do všetkých textov ich autori zakomponovali aj básnické texty zobrazovaných osobností, ktoré sa v rôznej poetizovanej či poetickej divadelnej forme dostávali na javisko, či už ako divadlá poézie (*Básnik a žena*), alebo dokonca aj prostredníctvom tanečných choreografií (*Padajúce hviezdy*).

O básnikom slove a jeho nemlčaní v inscenácii *Robinson hľadá loď*, ktorá stroskotá (alebo o inscenačnom texte)

V inscenácii *Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá* sa Roman Polák po dlhom čase predstavil nielen ako režisér, ale aj ako dramatický autor. V dramatickom texte sa oprel jednak o jeho básne, aj tie najznámejšie ako *Jesenná láska* a *Slovo*, jednak o spoločensko-politickú kontroverznosť jeho osobnosti.⁴ Inscenácia, ktorú vytvoril je kompozične veľmi zložitá. Rozmanitým spôsobom sa v nej prelínajú rôzne reálne i fiktívne časové a priestorové roviny, ktoré však vždy súvisia s Váľkovým životom.⁵ Razanciou kompozície obrazov (hlavne v prvom dejstve), kontrastným a kontrapunktickým radením metaforicky, symbolicky či realisticky ladených ich významov, asociatívnym spôsobom nadväzovania výstupov či obrazov na seba, striedaním činoherných, vizuálnych a básnických častí inscenácia evokuje štruktúru Váľkových básní, ich poetiku.

Rukopis prvej polovice hry/inscenácie, ktorá zachytáva M. Válka ešte ako radového občana, ale predovšetkým ako manžela, otca a básnika, je silne metaforický. Môžeme povedať, že v tejto časti hra poetickými prostriedkami hovorí o živote človeka, ktorý bol básnikom. V tejto časti je citované najväčšie množstvo Váľkových básní, ktoré patria nielen reálnym postavám v inscenácii, ale aj postavám bez fyzickej podoby, ako je napríklad postava Hlas (hovorí napr. báseň *Večer* a i.).

⁴ V inscenácii bol v tejto súvislosti použitý úryvok z kritiky HAMADA, Milan: *Spor s básnikom*. Kulturný život 20, 1966, č. 5, s. 4 (kritika je tiež publikovaná v bulletine k inscenácii); tiež úryvok z článku VÁLEK, Miroslav: *Cesty poézie*. Mladá tvorba 3, 1958, č. 3, s. 2 – 3 a rozhlasový zvukový záznam prejavu Alexandra Dubčeka z 18. 7. 1968 a oznam o vstupe sovietskych vojsk 21. 8. 1968. Podľa *Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá*. [Bulletin k inscenácii.] Zost. B. Gindlová. Trnava: Trnavské divadlo, 1997, s. 20. Vzhľadom na tému konferencie sa nebudeme zaoberať porovnávaním overiteľných faktov zo života M. Válka so scenárom a inscenáciou.

⁵ V bulletine k inscenácii sa uvádza, že situácie v hre sa v reálnom živote postáv nemuseli odohrať, alebo sa mohli odohrať inak. In: *Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá*. [Bulletin k inscenácii.] Zost. Barbara Gindlová. Trnava: Trnavské divadlo, 1997, s. 1. Zároveň je v ňom uvedené poďakovanie R. Poláka tým, ktorí s ním boli ochotní hovoriť o M. Váľkovi pred písaním scenára a počas jeho tvorby. Išlo o Katarínu Váľkovú, Miroslavu Vallovú, Máriu Mandalovú, Evu Duchoslavovú, Jozefa Mihalkoviča, Jaroslava Rezníka, Vojtecha Kondróta, Vincenta Šikulu, Jána Buzássyho, Stanislava Šmatláka, Milana Hamadu, Jozefa Bžocha, Rudolfa Chmela, Emila Holečku, Vladimíra Gráfa a Williama Schiffera.

Ide o nasledovné básne či úryvky z nich: *Večer*, *Jablko*, *S hlavou v ohni*, *Kaplnka*, *Jesenná láska*, *Nite*, *Kalendár*, *Sentimentálne vianoce*, *Z absolútneho denníka II*, *Slovo*, *Z absolútneho denníka* a *Pohľad spoza času*.

Ich významové vyznenie v inscenácii je, samozrejme, v prvom rade ovplyvnené spôsobom prepojenia ich významu v scenári s činohernými replikami postáv a situáciou, v ktorej sa nachádzajú, v druhom rade hereckým naturelom a stvárnením. Spojenia sú typicky divadelné: Polák nimi najčastejšie zvyšuje dramatické napätie danej situácie, ilustruje ju, či prostredníctvom nich sa môžeme hlbšie pozrieť do vnútorného sveta postáv.

Príklady:

Báseň *Večer*⁶ začne Hlas hovoriť po tom, ako Válek sedí za stolom, pošle svoju prebudenú dcérku spať, ktorá sa však namiesto toho díva na mamu, zvlývajúcu sa v epileptickom záchvate.

Báseň *Jablko*⁷ hovorí Hlas v rámci časti Intermezzo, pred replikami postáv o rozvode Váلكovcov.

Báseň *Jesenná láska*⁸ je replikou Váلكovej prvej ženy v situácii, keď je sama, bez milovaného manžela. Stala sa tak výrazom opustenej a osamotej ženy a v inscenačnom výraze bola tiež prednesom poézie i zaľúbeným povzdychom, prostredníctvom ktorého postava hovorila o negatívnom vývine ich mileneckého a manželského vzťahu.

Vo vymenúvaní ďalších spôsobov zapojenia ďalších básní z priestorového dôvodu nepovažuje za dôležité pokračovať.

Druhá časť hry/inscenácie je štýlovo výrazne odlišná, básnivost' divadelných vyjadrovacích prostriedkov je utlmená. Na javisku sa pred nami odohráva takmer realistická retrospektíva Váلكovho pôsobenia vo funkcii ministra kultúry, v ktorej sa týmto spôsobom pracuje aj s časovými líniami. S Váلكom ešte ako mladým vedie postava Váلكa v neskoršom veku dlhé rozhovory o tom, čo teraz robí, aký to má spoločenský a politický dosah. Je akoby jeho svedomím. Táto časť hry/inscenácie sa takmer stroho, bez trpkosti – až suchopárne – pozerá na politické udalosti a dianie vo Váلكovom živote – napríklad na rozhodnutie o zrušení Divadla na Korze, na sviečkovú demonštráciu, na jeho abdikáciu atď. Z výrazového hľadiska však pôsobí presne tak ako Váلكov básnický pragmatizmus, pomocou ktorého sa neľútostne až kruto racionálne pozeral na život okolo seba. V tejto časti hry/inscenácie sa z Váلكových básní citujú najviac úryvky z jeho *Slova* a *Absolútneho denníka I a II*. Až v nej sa ďalej napríklad od jeho prvej a druhej manželky dozvedáme konkrétne fakty z ich života, príčiny ich chorôb a úmrtí. Nerealistický – poetický

⁶ POLÁK, Roman: *Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá. (Hra na motívy života Miroslava Váلكa)*. [Scenár.] Trnava: Divadlo Jána Palárika, 1997, s. 9.

⁷ Ibidem, s. 11.

⁸ Ibidem, s. 18 – 19.

výraz v tejto časti nesie len postava Smrti, ktorej režisér ponechal jej tradičné atribúty: je odetá do bieleho, je pokojná, ba až priateľská, informuje Válka o tom, čo sa deje, ako zomierajú jeho manželky, „zjavuje sa“ v ostrom bielom pruhu svetla na boku scény, v závere inscenácie len nežne objíme sediaceho Válka (ide o obraz Váľkovej smrti) atď.

Reálna línia Váľkovho života v inscenácii je však v celej hre/inscenácii taktiež poňatá zložito, a to ako polemika s mýtmi. Ide hlavne o rozpory okolo motívov Váľkovho politického konania, jeho skutočnej oddanosti komunistickej strane atď. Polák ju realizoval použitím scudzovacej inscenačnej techniky. Herci hneď od začiatku inscenácie vychádzajú zo svojich postáv, spochybňujú pravdivosť zvolenej faktografickej významovej línie, správnosť autorovho (Polákovho) pohľadu na životopisný údaj atď.

R. Polák pracoval pomerne hojne v inscenácii s mlčaním/tichom ako divadelno-inscenačným výrazovým prostriedkom. S veľkým účinkom ich využil hneď v prvých častiach inscenácie, ktorá sa začala ako referencia dieťaťa o živote so svojimi rodičmi. Sťažuje sa, že sa s nimi neustále sťahuje od jedných starých rodičov k druhým, pričom sa neustále iba hádajú alebo mlčia a zaujímajú sa predovšetkým o seba a nie o ňu. Referencia je prepojená s obrazmi, ktoré sa na nás valia ako ťažká mora – jeden obraz za druhým... Vidíme v ňom ešte mladého Válka, ako ťahá vozík s dieťaťom, za nimi ťažko kráča žena, ktorá ho ustato tisne, nad nimi je modrá obloha, ktorá sa za nimi pomaly „zaťahuje“. Do tohto pochmúrneho obrazu pomaly plynie vyrovnaný hlas dcéry z magnetofónovej nahrávky (spomínaná referencia), ktorá rozpráva o tom, čo sa práve v ich rodine deje. Opisované udalosti sa pritom súčasne s jej rozprávaním odohrávajú v nemohre na javisku, a to v úplnom tichu.

Ďalším veľmi pôsobivým využitím mlčania je situácia s dlhým, „predlhým“ znením hlasu starého otca iba z magnetofónu, ktorý vnučke vysvetľuje, ako sa hrá šach, pričom zvyšok rodiny sedí ticho a mlčky okolo stola s trpkým výrazom v tvári. Vďaka využitiu ticha sa ďalej napríklad až plastickou a realistickou stala predstava o chorobe Váľkovej prvej ženy. Vznikla na základe kontrastného spojenia obrazu s jej opravovaním písomiiek, ktoré z pokojného rytmu prešlo do krčea a obrazu ticho šach hrajúcich hráčov za kaviarenským stolíkom, vďaka čomu sa ich hranie šachu stalo neprijemne neznesiteľným.⁹ Slovanmi slovenského teatrologa Miroslava Ballaya, tomuto tichu „... dokážeme dosadiť význam.“¹⁰ A to nový, odlišný od pôvodného...

Využitie ticha vo význame stíchnutia postavy ako reakcie na podnet inej postavy, či vo forme prosby postavy o ticho v Polákovom scenári a inscenácii

⁹ Opisy boli vytvorené na základe analýzy v kritike inscenácie autorky štúdie s názvom *Načúvanie času, ktorý je len zdaním*. Javisko 30, 1998, č. 3, s. 10 – 11.

¹⁰ BALLAY, Miroslav: *Ticho v divadelnom diele*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006, s. 43.

vyskytuje taktiež. Vzhľadom na konvenčnosť týchto využití ticha, ticha ako mlčania či zmlknutia atď. sa mu však nebudeme venovať.

Z hľadiska teórie textu môžeme prepojenia Váľkových básní s činoherne ladenými dialógmi a monológmi v scenári i inscenácii klasifikovať ako kombináciu intertextových a intertextuálnych vzťahov. V oboch situáciách je však pri každej z citovaných básní snaha pracovať s nimi nielen ako s básňami, ale aj ako s činohernými replikami. Teda ako s prehovormi, ktoré majú jasnú a kompozične precízne vypracovanú motiváciu v konaní postáv v danej situácii.

Literatúra

- BALLAY, Miroslav: *Ticho v divadelnom diele*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006.
- INŠTITORISOVÁ, Dagmar: *Načúvanie času, ktorý je len zdaním*. Javisko 30, 1998, č. 3, s. 10 – 11.
- INŠTITORISOVÁ, Dagmar – ORAVEC, Peter – BALLAY, Miroslav: *Tváre súčasného slovenského divadla*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, 2006.
- POLÁK, Roman: *Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá. (Hra na motívy života Miroslava Váľka)*. [Scenár.] Trnava: Divadlo Jána Palárika, 1997. 79 s.
- Robinson hľadá loď, ktorá stroskotá*. [Bulletin k inscenácii.] Zost. B. Gindlová. Trnava: Trnavské divadlo, 1997. 21 s.
- VÁLEK, Miroslav: *Básne*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1983. 231 s.
- VÁLEK, Miroslav: *Básnické dielo*. Bratislava: Kalligram, Ústav Slovenskej literatúry, 2005. 568 s.
- ZAMBOR, Ján: *Niečo ako láska, niečo ako soľ. Miroslav Válek v interpretáciách*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2013.

prof. PhDr. Dagmar Inštitorisová, PhD.

Ústav dizajnu médií, Fakulta masmédií PEVŠ Bratislava

Tomášikova 20, 820 09 Bratislava 29 – Slovensko

dagmar.institorisova@paneurouni.com